

REKORDLÅG PERSONRÖSTNING

HENRIK OSCARSSON

Sammanfattning

I riksdagsvalet den 9 september 2018 valde endast 24,1 procent av de svenska väljarna att använda hela sin väljarmakt och även kryssa en kandidat på valsedeln. Till val på lokal och regional nivå har andelen personröster inte varit lägre vid någon tidpunkt sedan möjligheten att personrösta infördes för snart 25 år sedan. Totalt sett var intresset för att personrösta på den lägsta nivån hittills. I det här kapitlet används data från de nationella SOM-undersökningarna insamlade direkt efter valet 2018 för att kartlägga vilka väljargrupper som personkryssade. En fördjupad analys visar att det endast är omkring hälften av personkryssarna som minns namnet på den person som kryssades. En del av denna grupp omnämner kandidater som de inte kan ha röstat på eftersom hen inte ställt upp i väljarens riksdagsvalkrets. Totalt återstår endast omkring sex procent sofistikerade personkryssare i väljarkåren efter närmare 25 år med personröstning.

Trots en tilltagande personifiering inom politiken (McAllister, 2007; Adam & Maier, 2010; Karvonen, 2010; Bjerling, 2013) – det vill säga förändringar där betydelsen av personer blir större över tid på bekostnad av sakfrågor, partier och andra kollektiva identiteter – blir partiernas kandidater allt mer anonyma för de svenska väljarna. Väljarnas förmåga att korrekt uppge namnet på en kandidat som ställer upp i riksdagsvalet i deras egen valkrets har fallit sedan 1960-talet, från omkring hälften av väljarna till endast var fjärde (Oscarsson & Holmberg, 2016).

För att stärka folkstyrelsen och motverka den kraftigt sjunkande partiidentifikationen – andel väljare som uppfattar ett känslomässigt anhängarskap till ett visst parti – reformerades valsystemet för att öka inslaget av personval. Fram till valet 1994 baserades systemet på valsedlar med färdiga partilistor där såväl kandidater som dess ordningsföljd hade bestämts internt i förväg i partierna. Väljarna hade förvisso möjlighet att stryka över en specifik kandidats namn på sin valsedel, men i praktiken fanns ingen möjlighet att påverka vilka kandidater som slutligen blev invalda. Makten över kandidatlistorna låg fortfarande helt hos partierna (Oscarsson & Holmberg, 2013). Med reformeringen av valsystemet var tanken att styra över en del av partiernas nomineringsmakt till väljarna och öka möjligheterna att bygga personliga band mellan väljare och individuella kandidater (Westerstahl, 1993). Även om spärren i personvalet inledningsvis sattes mycket högt – åtta procent! – trodde reformmakarna att införandet av personval på sikt skulle leda till

att ungefär hälften av väljarna valde att också kryssa en kandidat vid de allmänna valen (Holmberg & Möller, 1999).

Svagt kryssande 2018

Men någon tillväxt i andelen personröstande väljare blev det inte. Översiktstabellen nedan talar sitt tydliga språk (tabell 1). Sedan personröstningens införande 1995 har intresset att kryssa en kandidat inte ökat utan tvärtom minskat. I riksdagsvalet 1998 var det 29,9 procent av väljarna som använde den nya möjligheten att också rösta på en person (Holmberg & Möller, 1999). Men i strid mot alla förväntningar sjönk sedan andelen kryssare snabbt till bottenivån 22,2 procent i 2006 års val. Vid de tre senaste valen har andelen varit något högre, omkring 25 procent personkryssare. Något lyft har ännu inte kunnat noteras, inte heller efter att spärrgränsen i personvalssystemet sänktes från 8 till 5 procent inför 2014 års val. Svenska val kan fortfarande huvudsakligen beskrivas som *partival*.

Tabell 1 Andel personröstande väljare i allmänna val, 1995–2018 (procent)

År	1995	1998	1999	2002	2004	2006	2009	2010	2014	2018
Riksdagsvalen		29,9		26,0		22,2		25,1	24,6	24,1
Landstings-/regionvalen		28,9		25,4		21,9		24,4	22,7	21,6
Kommunvalen		34,5		30,8		28,2		31,2	29,0	27,6
Europaparlamentsvalen	46,5		66,2		59,0		59,2		50,0	

Kommentar: Uppgifterna är officiell valstatistik hämtade från Statistiska Centralbyrån och Valmyndigheten (www.val.se). Innan Europaparlamentsvalet 2009 gäller tabellen andelen personröster bland de som röstat på partier som tog mandat i respektive val. Därefter redovisas andelen personröstare bland samtliga giltiga röster. Tabellen har tidigare publicerats i rapporten *Förhandlingsvalet 2018* (Oscarsson m fl, 2018). Se även Berg & Oscarsson (2015) för en analys av personröstning i Sverige.

Källa: Statistiska Centralbyrån och Valmyndigheten.

Inte heller i lokala och regionala val syns tecken på att personröstning skulle bli mer populärt bland väljarna. I själva verket noteras i 2018 års val den lägsta andelen kryssare hittills: 21,6 procent i regionvalen och 27,6 procent i kommunvalen (se tabell 1). Totalt sett noteras alltså ett rekordlåg personröstande i 2018 års val.

Eftersom kryssandet varit lägre än vad reformmakarna en gång tänkte sig (Westerstahl, 1993) har effekterna av personvalet varit små om man ser till hur många kandidater som valts in på grund av personvalssystemet. I 2018 års riksdagsval var det visserligen 95 ledamöter som fick fler röster än den sänkta spärrgränsen – fem procent av partiets personkryss i valkretsen. Men många av dem stod så högt på listorna att de skulle ha blivit valda även utan vårt personvalssystem. Totalt är det

därför bara fem riksdagsledamöter som har personvalssystemet att tacka för sina riksdagsplatser. Även detta är ett bottenrekord i sammanhanget. Det betyder inte att personrösterna som väljarna lägger saknar betydelse. Tvärtom kan kryssandet potentiellt ha stora partiinterna konsekvenser, särskilt när det gäller partiföreträdares möjligheter att bli nominerade och nå framgångar i framtida lokala val (Folke, Persson & Rickne, 2014).

I SOM-undersökningen ställdes efter valet 2018 frågor om huruvida man personröstat i riksdagsvalet och i så fall på vem. I SOM-undersökningarna skattas som vanligt andelen personröstare något lägre – 21,7 procent – än vad den officiella valstatistiken visar. Även Valundersökningen 2018 visar en viss underskattning i andelen personröstare jämfört med valstatistiken: 23,1 procent (jfr Berg & Oscarsson, 2015). I den följande analysen kommer vi undersöka närmare vilka väljare som valde att personkryssa och vilka väljargrupper som kan uppge vilken kandidat de valt att kryssa i riksdagsvalet 2018.

Vem kryssar en person?

För att förstå väljares beslut att personrösta har forskare utgått från olika förklaringar, inspirerade av resursmodellen, närhetsmodellen och den instrumentella modellen (André, Wauters & Pilet, 2012). *Resursmodellen* utgår från att benägenheten att personrösta beror av individens personliga politiska resurser såsom graden av politiskt intresse, men också av socioekonomiska faktorer som kön, ålder och utbildning. Utgångspunkten är att det kräver extra resurser att välja kandidat, och ju högre grad av politiska resurser en väljare har, desto mer benägen är hen att sätta sig in i och välja en specifik kandidat. *Närhetsmodellen* utgår från kandidatkännedom och beror bland annat på personlig kännedom, kännedom via media, känslor av anhängarskap eller partiengagemang som till exempel medlemskap eller partiuppdrag. Exempelvis förväntas sannolikheten att känna till kandidater vara större på landsbygden. I *den instrumentella modellen*, avslutningsvis, står rationalitet i fokus i form av individens avvägning om det kommer att löna sig att göra den extra ansträngningen att välja en viss kandidat.

Den instrumentella modellen är svårtestad utan tillgång till datamaterial som kan belysa hur väljarna tänkt kring sitt personkryssande, exempelvis hur de bedömer sannolikheten att kunna påverka eller ändra partiets egen ordning av kandidaterna på partilistan. Vi har från tidigare tillgång till indirekt bevisning som indikerar att instrumentella skäl att personrösta sannolikt inte är någon tung förklaring: Valundersökningen 2014 visade att endast sex procent av väljarna hade kunskap om den aktuella spärrgränsen i personvalet (fem procent) (se Berg & Oscarsson, 2015). Men de två andra modellerna är lättare att utvärdera med hjälp av SOM-undersökningarnas nya data.

Låt oss börja med resursmodellen. I tidigare analyser av personröstning i Sverige har huvudslutsatsen varit att personkryssandet varit relativt jämnt fördelat

i olika befolkningsgrupper. Personröstning beskrevs som en av de mest jämlika formerna av politiskt beteende vi känner till eftersom det var så små skillnader i kryssbenägenhet mellan olika befolkningsgrupper (Oscarsson & Holmberg, 2013). Men med tiden har det blivit större skillnader. Resultat från den nationella SOM-undersökningen 2018 visar till exempel att yngre individer personröstade i betydligt högre utsträckning än äldre i 2018 års riksdagsval (se figur 1). Bland 18–49-åringar uppger omkring 30 procent att de personröstade i valet 2018, vilket ska jämföras med 13 procent av väljare i 76–85-årsåldern. Resultatet är till viss del kontraintuitivt givet att andra resurser som har med kunskap och erfarenhet att göra tillväxer med ålder.

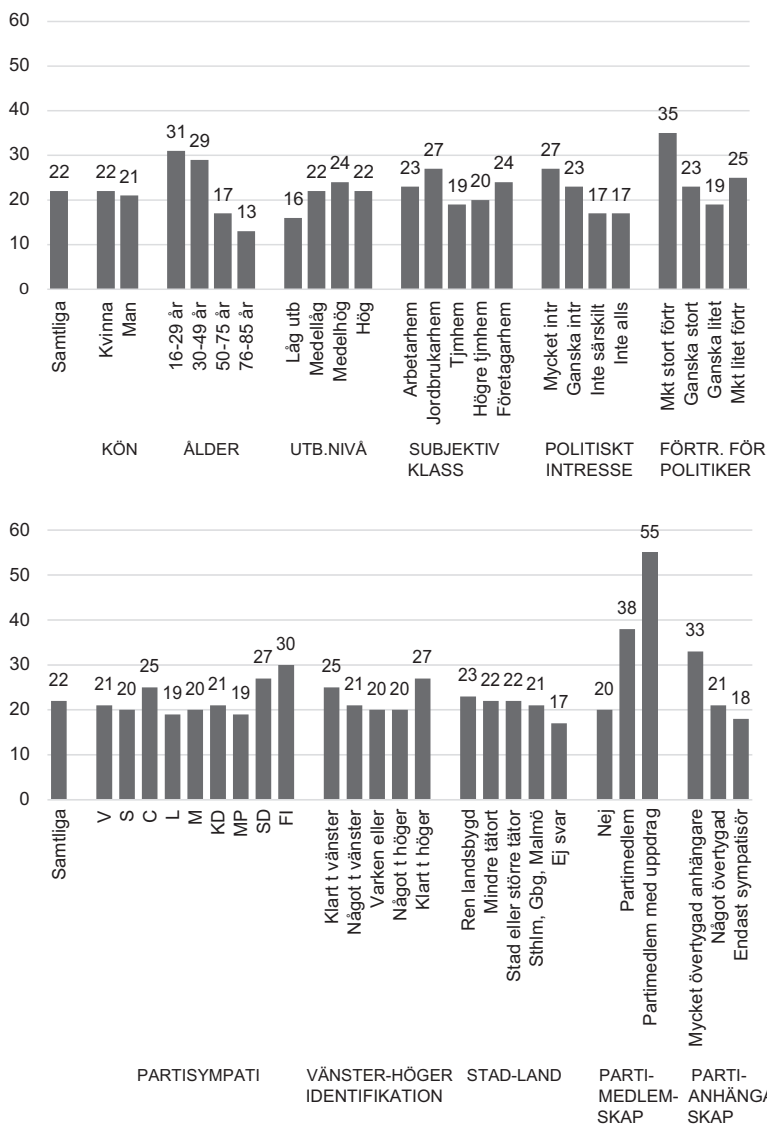
Så långt ingen stor framgång för resursmodellen. Men när det gäller andra resursfaktorer som utbildningsnivå och politiskt intresse är det mer positiva resultat. Graden av politiskt intresse spelar en tydlig roll för benägenheten att personrösta, då 27 procent av dem som skattar sitt politiska intresse som mycket stort valde att personrösta medan motsvarande andel bland dem med ganska eller mycket litet intresse för politik är 17 procent.

Så till utvärderingen av de faktorer som hör till närhetsmodellen. Att landsbygd-sbor tack vare en större närhet till sina kandidater skulle ha en större benägenhet att personrösta än storstadsbor är en idé som inte har särskilt starkt stöd i datamaterialet. Bland personer på ren landsbygd personkryssar 23 procent, jämfört med 21 procent bland storstadsbor. Trots att kandidat-känedom ofta har visat sig vara något större på landet än i staden tycks det inte längre slå igenom särskilt starkt i väljarnas kryssbenägenhet.

När det gäller närhet till partier och politiken är det dock flera andra faktorer som uppvisar ett relativt starkt samband med benägenheten att personkryssa. Bland personer med högt förtroende för politiker, partimedlemmar och partianhängare tenderar kryssandet att vara klart högre än bland personer med lågt förtroende, icke-medlemmar och svalare partisympatisörer. Närhet i form av partipolitiskt engagemang tycks således vara en viktig förklaring till kryssande i 2018 års riksdagsval (se figur 1). Närhetsmodellen fungerar bra i Sverige för de faktorer som rör den psykologiska närheten och engagemanget i politiska partier. Fortsatta analyser behövs för att utröna om personröstningen bland dessa partinära väljare handlar om en genuin vilja att stödja specifika kandidater för att kryssa fram dem till mer fördelaktiga positioner eller om det handlar om ett sorts stödröstning för att visa förtroende för partiets egen nominering av kandidater – det typiska personkrysset placeras då på toppkandidaten.

Bara hälften kan uppge vem de personröstade på

Nu vet vi vilka som svarar ja på frågan om de personröstade i de olika valen 2018. Följdfrågan är förstås uppenbar: På vilken kandidat? Från tidigare analyser av personröstning (Berg & Oscarsson, 2015:51) vet vi att det endast är omkring

Figur 1 Andelen personröstare i olika befolkningsgrupper, 2018 (procent)

Kommentar: Frågan löd 'Det är möjligt att personrösta genom att sätta ett kryss framför en av kandidaterna på valsedeln. Utnyttjade du möjligheten att personrösta i riksdagsvalet?'. Svartalternativen var 'Ja', 'Nej' och 'Jag röstade inte i årets riksdagsval'. Följdfrågan löd 'Om du personröstade, kommer du ihåg namnet på den person du kryssade för i riksdagsvalet?' med en möjlighet att skriva in ett fritextsvar. Antalet svarpersoner bland dem som sympatiserar med Totalt antal svarpersoner är 4 798.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2018.

hälften av de som personkryssar som i Valundersökningarna förmår tala om vem de kryssat. Förväntningarna är med andra ord lågt ställda när vi tar oss an frågan om villighet och förmåga att berätta om vilka kandidater väljarna valde att personkryssa i 2018 års riksdagsval.

Med hjälp av data från SOM-undersökningen 2018 kan fyra olika kategorier av väljare urskiljas. Den i särklass största gruppen är här a) *icke-kryssare* som väljer att avstå från att kryssa en kandidat på valsedeln. I vårt datamaterial utgör den gruppen 78 procent.

Av de återstående kryssarna kan vi till att börja med urskilja en grupp som inte svarar på följdfrågan om vilken person de kryssat. Den främsta förklaringen är troligen att de inte minns vem de kryssat, men det kan också finnas väljare som inte vill uppge vem de kryssat och därför lämnar blankt. Vi kallar denna grupp för b) *slenoriankryssare* (13 procent).

Av de som skriver ut ett namn på den person de kryssade hittar vi två resterande kategorier: till att börja med c) *omöjliga kryssare* som uppgett ett namn som vi genom ett omfattande kodningsarbete inte kunnat identifiera som en kandidat för något parti i den valkrets där väljaren bor (3 procent). Dessa svarande kan i praktiken alltså inte ha röstat på den person som de har uppgett.

Slutligen kan vi skilja ut de som verkar ha full koll på sitt personröstande: d) *sofistikerade kryssare* som vill och kan redogöra för vilken kandidat de valt att lägga sin röst på (6 procent). Den följande analysen fokuserar på denna rara kategori av väljare – den dryga tjugonedel av väljarkåren (!) som skriver ett namn på en kandidat som faktiskt återfinns på partilistor i väljarens egen valkrets.

Denna kategori av sofistikerade kryssare kan sägas uppfylla så gott som alla krav på en genuint personröstande väljare som i samband med valet har knutit ett kontrakt via valsedeln med en enskild namngiven kandidat. Vi vet dock inte i vilken utsträckning dessa väljare *uppfattat* att de delegerat sin väljarmakt till en namngiven person – ej heller i vilken utsträckning väljaren i framtiden kommer att utkräva politiskt ansvar av denna förtroendevalda.

I tabell 2 redovisas fördelningen av svenska personkryssare i de fyra kategorierna och för samma befolkningsgrupper som tidigare. Huvudfrågeställningen gäller vilka väljargrupper som kan sägas tillhöra de sofistikerade personröstarna.

Givet vad vi vet om hur politiska kunskaper normalt är fördelade i väljarkåren (se Oscarsson & Holmberg, 2013) är en del resultat förvånande. Det visar sig att det är den allra yngsta väljargruppen som i störst utsträckning uppvisar ett sofistikerat personröstande. Bland 18–29-åringar är andelen sofistikerade personkryssare 10 procent jämfört med bara tre procent bland 76–85-åringar.

Även bland starkt övertygade partianhängare är det var tionde väljare – 10 procent – som klassificeras som sofistikerade personkryssare. Den mest informerade gruppen och som är mest villig att redogöra för vilken kandidat de kryssat är den visserligen lilla men tydligt definierade gruppen partimedlemmar med uppdrag – här är andelen sofistikerade personkryssare hela 23 procent.

Tabell 2 Andelen icke-kryssare, slentriankryssare, omöjliga kryssare och sofistikerade kryssare i olika befolkningsgrupper, 2018 (procent)

	Icke-kryssare	Slentriankryssare	Omöjliga kryssare	Sofistikerade kryssare	Summa	Antal svar
SAMTLIGA	78	13	3	6	100	4 791
KÖN						
Kvinna	78	14	3	5	100	2 468
Man	78	13	3	6	100	2 313
ÅLDER						
16–29 år	68	18	4	10	100	649
30–49 år	71	19	4	6	100	1 359
50–75 år	83	10	2	5	100	2 283
76–85 år	87	9	1	3	100	500
UTBILDNINGSNIVÅ						
Låg	83	11	2	4	100	685
Medellåg	78	13	3	6	100	1 348
Medelhög	76	15	3	6	100	1 125
Hög	77	14	3	6	100	1 561
SUBJEKTIV KLASS						
Arbetarhem	77	14	3	6	100	1 812
Jordbrukarhem	74	20	1	5	100	134
Tjänstemannahem	80	12	3	5	100	1 736
Högre tjänstemannahem	79	12	3	6	100	459
Företagarhem	77	12	3	8	100	386
VÄNSTER-HÖGER-PLACERING						
Klart till vänster	75	15	4	6	100	558
Något till vänster	79	14	3	4	100	1 062
Varken till vänster/höger	81	13	2	4	100	1 166
Något till höger	80	11	2	7	100	1 342
Klart till höger	72	15	4	9	100	586
PARTISYMPATI						
Vänsterpartiet	79	15	2	4	100	357
Socialdemokraterna	79	13	4	4	100	1 270
Centerpartiet	75	15	2	8	100	423
Liberalerna	81	12	2	5	100	291
Moderaterna	80	12	2	6	100	838
Kristdemokraterna	78	12	2	8	100	298
Miljöpartiet	81	12	3	4	100	243
Sverigedemokraterna	72	15	2	11	100	583
Feministiskt initiativ	(70)	(15)	(0)	(15)	(100)	(27)

Forts.

Tabell 2 Forts.

	Icke- kryssare	Slentrian- kryssare	Omöjliga kryssare	Sofistikerade kryssare	Summa	Antal svar
POLITISKT INTRESSE						
Mycket intresserad	72	14	5	9	100	864
Ganska intresserad	77	14	3	6	100	2 231
Inte särskilt intressera	82	12	2	4	100	1 432
Inte alls intresserad	83	12	3	2	100	211
PARTIANHÄNGARSKAP						
Endast partisympati	82	12	2	4	100	1 666
Svagt övertygad anhängare	79	12	3	6	100	2 077
Starkt övertygad anhängare	67	19	4	10	100	823
PARTIMEDLEMSKAP						
Ja, med uppdrag	45	22	10	23	100	84
Ja	62	19	5	14	100	221
Nej	79	13	3	5	100	4 096
FÖRTROENDE FÖR SVENSKA POLITIKER						
Mycket stort förtroende	65	31	1	3	100	68
Ganska stort förtroende	77	16	2	5	100	1 194
Ganska litet förtroende	81	13	2	4	100	1 485
Mycket litet förtroende	74	17	2	7	100	399
BOENDEOMRÅDE						
Ren landsbygd	77	14	2	7	100	684
Mindre tätort	78	14	3	5	100	840
Stad eller större tätort	77	14	3	6	100	2 389
Stockholm, Göteborg, Malmö	79	11	5	5	100	820

Kommentar: Frågan löd 'Om du personröstade, kommer du ihåg namnet på den person du kryssade för i riksdagsvalet?' med en möjlighet att skriva in ett fritextsvar. Siffror inom parentes anger att antalet svarspersoner är mycket lågt.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2018 kombinerad med Valundersökningen 2018.

Av partiväljare 2018 sticker Sverigedemokraternas väljare ut som särskilt sofistikerade. En närmare analys av de 11 procent SD-väljare som redogör för sina personkryss visar att det i det här fallet handlar om en tydlig Jimmie Åkesson-effekt. Sverigedemokraterna hade samma lista i alla 29 riksdagsvalkretsar och toppade överallt med partiledaren Åkesson. Benägenheten att kryssa Jimmie – och sedan minnas att man gjorde det – var tillräckligt stor för att göra SD-väljarna till den mest sofistikerade gruppen personkryssare. Låt vara att uppgiften att komma ihåg vem man röstat på blir avsevärt enklare om det är partiets ledare som kryssats.

Hur utvecklas personröstningssystemet?

Sverige tillhör ett av världens mest partiorienterade politiska system. Väljarna röstar i första hand på partier och inte på kandidater; och de håller i första hand partier ansvariga för förd politik. Partiledares och kandidaters påverkan på valet av parti är mycket litet i jämförelse med många andra länder. Inslaget av personval i vårt valsystem är måttligt. Partiernas nomineringsmakt är nära nog intakt jämfört med före personvalsreformen.

Att fler väljare inte tar chansen att försöka påverka vilka av partiernas kandidater som tar plats i valda församlingar kan å ena sidan betraktas som ett i grunden gott betyg för de politiska partiernas nomineringar: Väljarna är helt enkelt nöjda med de politiska partiernas urval och rangordning av toppkandidater till lokal, regional och nationell nivå. Å andra sidan kan den låga andelen personröstare vara ett uttryck för att partierna inte lyfter fram eller satsar särskilt mycket på kandidaternas kampanjer, alternativt att den höga spärren i personvalet leder till att väljarna inte upplever sina möjligheter till inflytande som särskilt stort.

Oavsett tolkning är det bekymmersamt att det endast är omkring hälften av personkryssarna som minns namnet på den person som de själva kryssade. Särskilt om väljarna skulle vara nöjda med partiernas nominering borde nivån på kandidatkännedomen vara större än så. Lägg därtill att en stor del av denna grupp omnämner kandidater som de inte ens kan ha röstat på eftersom hen inte ställt upp i väljarens riksdagsvalkrets. Den stora förekomsten av slentrianröstande och omöjligt kryssande är problematisk även mot bakgrund av att andra analyser av partiernas interna liv visar att väljarnas personkryss spelar en stor och ibland avgörande roll i partiernas nomineringsprocesser i framtida val, åtminstone på lokal nivå (se t ex Folke & Rickne, 2012).

Efter 25 år med det svenska personröstningssystemet visar SOM-undersökningen 2018 att det totalt finns endast omkring sex procent sofistikerade personkryssare i väljarkåren. Så få väljare kan på ett rimligt sätt redogöra för hur de använt hela sin väljarmakt i samband med riksdagsvalet: makten att kryssa en individuell riksdagskandidat. I en tid som ofta utmålas som allt mer personifierad befinner sig enskilda kandidater och förtroendevalda alltså bakom en slöja av anonymitet och okunskap.

Referenser

- André, Audrey, Wauters, Bram & Pilet, Jean-Benoit (2012). It's Not Only About Lists: Explaining Preference Voting in Belgium. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties* 22(3), 293–313.
- Adam, Silke & Maier, Michaela (2010). Personalization of Politics A Critical Review and Agenda for Research. *Annals of the International Communication Association* 34(1), 213–257.

- Berg, Linda & Oscarsson, Henrik (2015, red). *20 år med personval. Valforskningsprogrammets rapportserie 2015:3*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Bjerling, Johannes (2013). *The Personalisation of Swedish Politics. Party Leaders in the Election Coverage 1979-2010*. Göteborg: JMG, Göteborgs universitet.
- Folke, Olle, Persson, Torsten & Rickne, Johanna (2014). *Preferential Voting, Accountability and Promotions into Political Power: Evidence from Sweden*.
- Folke, Olle & Rickne, Johanna (2012). *Personröster och politiska karriärer*. SNS-analys nr 4. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS).
- Holmberg, Sören & Möller, Tommy (1999, red). *Premiär för personval. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val. SOU 1999:92*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Karvonen, Lauri (2010). *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*.
- Mcallister, Ian (2007). The Personalization of Politics. I Russell J. Dalton & Hans-Dieter Klingemann (red) *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford university press.
- Oscarsson, Henrik, Andersson, Dennis, Falk, Elisabeth & Forsberg, Jonathan (2018). *Förhandlingsvalet 2018. Valforskningsprogrammets rapportserie 2018:9*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (2013). *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (2016). *Svenska väljare*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Westerståhl, Jörgen (1993, red). *Person och parti. Studier i anslutning till personvalskommitténs betänkande Ökat personval. SOU 1993:63*. Stockholm: Justitiedepartementet.